

*В.П. ПАВЛИК, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Оцінка економічних критеріїв ефективного управління сільськогосподарським підприємством

Постановка проблеми. Ефективність функціонування підприємства визначається рівнем рентабельності виробництва продукції. З огляду на це підприємству важливо знати наперед, яку величину рівня рентабельності необхідно досягти при виробництві певної продукції, забезпечуючи при цьому ефективність його функціонування. Проблема ефективного функціонування підприємства полягає у недооцінюванні цього показника вважається, що він не перевищує 100%.

До недавнього часу вважалося, що звичайний рівень рентабельності коливається в межах 13–20% [2]. Проте надання цьому показнику іншого інформаційного змісту, такого як величина прибутку, одержаного в процесі реалізації продукції, визначена у відсотках від витрат, повної собівартості на її виробництво і реалізацію дає змогу по-новому підійти до визначення критеріїв функціонування підприємства. Так, рівень рентабельності підприємства 50% вказує, що прибуток від витрат становить 50%, тобто витрати перевищують прибуток у два рази, а це економічно невигідно. За таких умов господарювання підприємства спостерігається неефективне його управління.

Відомо, що підприємство в процесі функціонування повинно відрахувати певний податок із прибутку (20%), забезпечити необхідні відрахування в резервний фонд (5%), передбачати можливу інфляцію, ризик

(10%), покривати витрати на виробництво й реалізацію продукції (100%), накопичувати капітал для економічного росту (15%). За нашими розрахунками, рівень рентабельності підприємства як відношення сумарної величини прибутку від реалізації кількох видів продукції до сумарної величини її повної собівартості, виражений у відсотках, повинний становити понад 150%, що забезпечить ефективність функціонування підприємства, відтворення його виробництва та безперервну господарську діяльність. Тому для розв'язання зазначеної проблеми вважаємо доцільним визначити економічні критерії ефективного управління підприємством, такі як ціна реалізації продукції, її собівартість, прибуток, від яких залежить рівень рентабельності відповідної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання проблеми ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств відзначається у наукових працях як вітчизняних учених – В.Г. Андрійчука [1], М.І. Кісіля [3], Ю.О. Лупенка [4], М.Й. Маліка [5], В.Я. Месель-Веселяка [8], П.Т. Саблука [9], О.М. Шпичака [11], так і зарубіжних – Jock R. Anderson [12], Harold F. Breimyer [13], Keith O. Campbell & Brian S. Frisher [14], Emery N. Castle [15], Milton Friedman [16], L. Byars Lloyd [17], що вказує про її актуальність. Водночас із вагомими напрацюваннями, зробленими цими вченими в теорії функціонування підприємства, визначення умов його господарювання, слід

зазначити про традиційне мислення, яке сформувалося у них. Так, традиційно рівень рентабельності виробництва продукції визначається за результатами господарювання підприємства. Проте, на нашу думку, інноваційне мислення вимагає наперед задавання рівня рентабельності та намагання підприємством досягти його в процесі господарської діяльності при певній ціні й собівартості продукції. В наукових працях зазначених учених економічні критерії ефективного управління сільськогосподарським підприємством недостатньо обґрунтовані через невстановлену величину рівня рентабельності, а це вказує на необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті — визначити економічні критерії ефективного управління сільськогосподарським підприємством для забезпечення його стабільного розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Для викладення методологічних положень з встановлення величини рівня рентабельності виробництва продукції, її ціни і собівартості скористаємося формулою (1) визначення прибутку від реалізації продукції на ринку:

$$\Pi = D - C, \quad (1)$$

або

$$\Pi \cdot Q_p = C_p \cdot Q_p - C_v \cdot Q_v, \quad (2)$$

звідки

$$C_p = C_v \cdot (Q_v / Q_p) + \Pi, \quad (3)$$

а оскільки

$$P = \Pi \cdot Q_p \cdot 100 \% / C_v \cdot Q_v, \quad (4)$$

$$\Pi = P \cdot C_v \cdot Q_v / Q_p \cdot 100 \%, \quad (5)$$

то

$$C_p = C_v \cdot (Q_v / Q_p) + P \cdot C_v \cdot Q_v / Q_p \cdot 100 \%, \quad (6)$$

Ціна, в.о.	1	1	1
Рентабельність, %	10	25	50
Собівартість, в.о.	0,91	0,8	0,67
Прибуток, в.о.	0,09	0,2	0,34

Як видно, величина прибутку збільшується зі зниженням собівартості та дорівнює 0,5 відносної одиниці при рівні рентабельності 100%. Це за умови, якщо весь обсяг виробленої продукції реалізується. Якщо врахувати, що в процесі реалізації продукції на ринку можлива частка її не була реалізована, є різниця між виробленим і реалізова-

у випадку, коли $Q_p = Q_v$

$$C_p = C_v + P \cdot C_v / 100 \%, \quad (7)$$

звідки

$$C_v = C_p / (1 + P / 100 \%), \quad (8)$$

$$P = ((C_p / C_v) - 1) \cdot 100 \%, \quad (9)$$

або коли Q_p не дорівнює Q_v

$$C_v \cdot Q_v = C_p \cdot Q_p - (P \cdot C_v \cdot Q_v \cdot Q_p / Q_p \cdot 100 \%), \quad (10)$$

$$C_v + (P \cdot C_v / 100 \%) = C_p \cdot Q_p / Q_v, \quad (11)$$

$$C_v = C_p \cdot Q_p / Q_v \cdot (1 + P / 100 \%), \quad (12)$$

$$C_p = C_v \cdot Q_v \cdot (1 + P / 100 \%) / Q_p, \quad (13)$$

$$P = [(C_p \cdot Q_p / C_v \cdot Q_v) - 1] \cdot 100 \%, \quad (14)$$

де Π — прибуток від реалізації продукції, грн; Π_p — прибуток на одиницю реалізованої продукції, грн/ц; D — дохід від реалізації продукції, грн; C — повна собівартість продукції, грн; C_v — собівартість одиниці продукції, грн/ц; C_p — ціна реалізації одиниці продукції, грн/ц; Q_v — обсяг виробництва продукції, ц; Q_p — обсяг реалізації продукції, ц; P — рівень рентабельності виробництва продукції %.

Для встановлення числових значень економічних критеріїв у вищенаведених формулах пропонується ціну реалізації продукції прийняти за одиницю [7], оскільки при ефективному господарюванні підприємства повна собівартість продукції не повинна перевищувати її ціни реалізації та результати господарської діяльності, управління підприємством саме залежать від неї. Так, фермери Франції страйкують через те, що ціни на м'ясну продукцію нижче її собівартості, внаслідок чого втрачаються гроші [10].

За проведеними розрахунками між ціною на продукцію, її рівнем рентабельності, собівартістю й одержаним прибутком у процесі реалізації матимемо такі співвідношення:

1	1	1	1	1
75	100	125	150	175
0,57	0,5	0,44	0,4	0,36
0,43	0,5	0,55	0,6	0,63

ним обсягом продукції, то зазначені вище співвідношення матимуть відмінність. Приймемо обсяг реалізованої продукції за 100 ум. од. та визначимо повну собівартість продукції як добуток собівартості у відносних одиницях й обсягом виробництва в умовних одиницях. Розрахунок наведено у таблиці 1.

1. Розрахунок повної собівартості виробництва і реалізації продукції

Собівартість, в.о.	Повна собівартість залежно від обсягів виробництва продукції, ум. од.				
	105	110	125	150	175
0,91	95,55	100,1	113,75	136,5	159,25
0,8	84	88	100	120	140
0,67	70,35	73,7	83,75	100,5	117,25
0,57	59,85	62,7	71,25	85,5	99,75
0,5	52,5	55	62,5	75	87,5
0,44	46,2	48,4	55	66	77

Джерело: Власні дослідження.

Визначимо прибуток в умовних одиницях як різницю між доходом і повною собівартістю (табл. 2). При цьому дохід в умовних оди-

ницях дорівнює добутку ціни у відносних одиницях та обсягу реалізації продукції в умовних одиницях (прийнятий за 100 ум. од.).

2. Розрахунок одержаного прибутку від виробництва і реалізації продукції

Собівартість, в.о.	Прибуток залежно від обсягів виробництва продукції (враховано частку не реалізації), ум. од.				
	105	110	125	150	175
0,91	4,45	-0,1	-13,75	-36,5	-59,25
0,8	16	12	0	-20	-40
0,67	29,65	26,3	16,25	-0,5	-17,25
0,57	40,15	37,3	28,75	14,5	0,25
0,5	47,5	45	37,5	25	12,5
0,44	53,8	51,6	45	34	23

Джерело: Власні дослідження.

За результатами розрахунків (табл. 3) встановлено межі ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств, які показують, що вже при 10% не реалізації

продукції та собівартості 0,91 в.о. спостерігається збитковість, про що показує рівень рентабельності -0,1%.

3. Розрахунок рівня рентабельності виробництва і реалізації продукції

Собівартість, в.о.	Рівень рентабельності залежно від обсягів виробництва продукції (враховано частку не реалізації), %				
	105	110	125	150	175
0,91	4,66	-0,1	-12,1	-26,7	-37,2
0,8	19	13,64	0	-16,7	-28,6
0,67	42,15	35,7	19,4	-0,5	-14,7
0,57	67,1	59,5	40,4	17	0,25
0,5	90,5	81,8	60	33,3	14,3
0,44	116,45	106,6	81,8	51,5	29,87

Джерело: Власні дослідження.

Вважаючи нестабільність реалізації сільськогосподарської продукції на ринку і можливість одержання частки нереалізованої продукції у розмірі 75%, для ефективної організації та функціонування сільськогосподарських підприємств необхідно довести собівартість виробництва і реалізації продукції до 0,57 в.о. порівняно з ціною реалізації. Виходячи з нинішньої ситуації у виробництві й реалізації сільськогосподарської продукції, на основі визначених меж ефектив-

ного господарювання сільськогосподарських підприємств від 4,66 до 19% рівня рентабельності – низький рівень управління, від 20 до 80% – середній, від 81% і вище – високий, встановлюється стан та перспективи розвитку управління сільськогосподарськими підприємствами. З розвитком міжнародної інтеграції сільськогосподарські підприємства повинні бути орієнтовані на світові ціни (табл. 4), експортуючи свою продукцію в інші країни світу.

4. Світові ціни на тваринницьку продукцію

Країна	Ціни на тваринницьку продукцію, %					
	1	2	3	4	5	6
Україна	4,53	100	26,76	24,31	36,37	14,12
Австралія	8,22	101,47	23,02	100,74	110,4	44,43
Азербайджан	9,01	39,24	69,87	-	71,66	36,00
Бразилія	4,87	152,33	43,11	20,91	74,51	15,17
Великобританія	4,64	100,08	59,92	56,02	182,7	52,38
Грузія	8,88	74,72	23,28	44,09	50,54	32,89
Єгипет	6,69	124,31	40,29	-	53,46	29,65
Казахстан	7,80	80,51	77,25	47,14	60,68	26,39
Китай	19,04	199,24	140,29	66,63	270,06	39,82
Молдова	5,48	63,79	30,47	29,92	35,66	21,39
Німеччина	7,01	107,56	62,34	99,89	174,08	101,19
Нова Зеландія	9,30	162,50	44,67	53,41	84,01	73,32
Польща	4,32	74,16	30,18	33,24	79,06	17,38
Росія	6,79	117,49	74,74	39,14	101,79	21,57
США	14,88	253,94	70,53	86,81	251,09	69,11
Узбекистан	11,22	129,15	38,74	-	81,85	35,42
Франція	6,19	86,28	37,82	-	214,04	110,64
Японія	10,67	78,43	123,94	98,26	124,31	38,74

*Проаналізовано на основі джерела: [6], аналітичний відділ компанії Dukun.

У таблиці наведено продукцію під номерами: 1 — молоко рідке (стерилізоване), 2 — сири тверді, 3 — масло вершкове, 4 — свинина, 5 — яловичина, 6 — курятина. Для порівняння цін на тваринницьку продукцію в Україні з іншими країнами світу (станом на 14.08.2015, джерело: [6], аналітичний відділ компанії Dukun) попередньо проаналізовано їхні значення, виражені у грн /кг (грн /літр для молока рідкого) та прийнято за 100% ціну сирів твердих — 379,7 грн /кг як максимальну серед вказаної тваринницької продукції в Україні.

Із даних таблиці 4 видно, що розвиток міжнародної інтеграції України можливий з такими країнами, як Китай, Німеччина, США, Франція, Японія, оскільки в цих країнах ціни на тваринницьку продукцію значно вищі. Так, ціни на молоко рідке у Китаї вищі в 4,2 раза; Німеччині — 1,5; США — 3,3; Франції — 1,4; Японії — 2,4 раза; на сири тверді у Китаї вищі в 2 рази; Німеччині — 1,1; США — 2,5 раза; на масло вершкове у Китаї

вищі в 5,2 раза, Німеччині — 2,3; США — 2,6; Франції — 1,4; Японії — 4,6 раза; на свинину у Китаї вищі в 2,7 раза; Німеччині — 4,1; США — 3,6; Японії — 4 рази; на яловичину в Китаї в 7,4 раза; Німеччині — 4,8; США — 6,9; Франції — 5,88; Японії — 3,4 раза; на курятину в Китаї вищі в 2,8 раза; Німеччині — 7,2; США — 4,9; Франції — 7,8; Японії — 2,7 раза.

Враховуючи вищевикладене, ціни на зазначену тваринницьку продукцію в Україні необхідно підвищити, виходячи з визначення середньої ціни на відповідну продукцію у розглянутих країнах світу, для молока рідкого у 2,6 раза, сирів твердих — 2, масла вершкового — 3,2, свинини — 3,6, яловичини — 5,7, курятини — 5,1 раза, що дасть змогу підвищити рентабельність, ефективність виробництва і реалізації відповідної сільськогосподарської продукції. У таблиці 5 наведено рівень рентабельності, який можливо одержати при підвищених цінах на продукцію у кілька разів та її відповідній собівартості.

5. Величина рівня рентабельності при певній ціні продукції та її собівартості

Собівартість, в.о.	Величина рівня рентабельності, % (при відповідній ціні, її підвищення відносно одиниці, разів)				
	2	3	4	5	6
0,91	119,8	229,7	339,6	449,5	559,3
0,8	150	275	400	525	650
0,67	198,5	347,8	497	646,3	795,5
0,57	250,9	426,3	601,8	777,2	952,6
0,5	300	500	700	900	1100
0,44	354,5	581,8	809,1	1036,4	1263,6

Джерело: Власні дослідження.

Отже, як видно з розрахунків, рентабельність зростає з підвищенням ціни і зниженням собівартості відносно одиниці. Рівень рентабельності 150% уже досягається з підвищенням ціни у два рази та собівартості 0,8 в.о. Це за умови, що вся вироблена продукція реалізується, чого необхідно намагатися досягти для ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами.

Висновки. Викладено теоретико-методологічні положення з визначення економічних критеріїв ефективного управління сільськогосподарським підприємством, таких як рівень рентабельності виробництва продукції, її ціна і собівартість, що забезпечить стабільний його розвиток.

Прийнята за одиницю ціна реалізації продукції дає змогу провести відповідні економічні розрахунки та встановити певні співвідношення між рівнем рентабельності,

ціною і собівартістю виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції.

На основі аналізу світових цін на тваринницьку продукцію встановлено, що в Україні ціни на молоко рідке (стерилізоване), сири тверді, масло вершкове, свинину, яловичину, курятину значно занижені. На нашу думку, це основна причина неефективного виробництва і реалізації вказаної продукції, оскільки рівень рентабельності не перевищує 100%.

У перспективі з розвитком міжнародної інтеграції в Україні можливе підвищення цін на відповідну сільськогосподарську продукцію та досягнення високого рівня її рентабельності. Щоб забезпечити купівельну спроможність населення України, здатність купувати продукцію при підвищенні на неї цін необхідно збільшити відповідно заробітну плату, соціальні стандарти життєдіяльності людей на рівні розвинутих країн світу.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 52–63.
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
3. Кісіль М.І. Теоретико-методологічні засади оцінок ефективності агробізнесу / М.І. Кісіль. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2015. – 36 с.
4. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
5. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–7.
6. М’ясо-молочний кошик: скільки коштує білкова їжа в різних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/maso-molocnij-kosik-skilki-kostue-bilkova-iza-v-riznih-krainah>.
7. Павлик В.П. Управління сільськогосподарськими підприємствами на основі інноваційних рішень / В.П. Павлик // Перспективи розвитку регіонів: інноваційна діяльність і управління проектами: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 квіт. 2015 року) / ГО «Львівська економічна фундація». У 2-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2015. – Ч. 1. – 144 с., С. 123–126.
8. Прогноз собівартості продукції, її дохідності та рентабельності в сільськогосподарських підприємствах України за 2014 рік (методика і розрахунки); вересень 2014 року / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Душко М.П., Волосяк Ю.В.]; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2014. – 42 с.
9. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК: моногр. / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2006. – 440 с.
10. Фермери Франції вимагають підняти закупівельні ціни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2056455-fermeri-frants-vimagajut-pdnjati-zakupveln-tsni.html>.
11. Шпичак О.М. Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію / О.М. Шпичак, С.А. Стасіневич, О.В. Боднар. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 238 с.
12. Anderson Jock R. Agricultural Decision Analysis / Jock R. Anderson, John L. Dillon, J. Brian Hardaker. Ames; Iowa: The Iowa State University Press, 1977. – 344 p.
13. Breimyer Harold F. Economics of the Product Markets of Agriculture. / Harold F. Breimyer. – Ames; Iowa: Iowa State University Press, 1976. – 208 p.
14. Campbell Keith O. & Frisher Brian S. Agricultural marketing and prices / Keith O. Campbell, Brian S. Frisher. – Melbourne: Cheshire, 1973. – 150 p.
15. Castle Emery N. Farm business management: the decision making process / E.N. Castle, M.H. Backer & F.J. Smith. – 2. ed. – New York; London, 1972 – 340 p.
16. Friedman Milton. Price theory / Milton Friedman. A provisional text. Chicago (III): Publishing Company Aldine & University of Chicago, 1965. – 285 p.
17. Lloyd L. Byars, Strategy in a Changing Environment / B. L. Lloyd, R.W. Leslie, Z. A. Shaker. Irwin Book Team, 1996. – 366 p.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2015 р.

* * *